

Т. В. Сорока,

Ізмаїльський державний гуманітарний університет, м. Ізмаїл

ОСОБЛИВОСТІ СЕМНОЇ СТРУКТУРИ АКСІОНОМЕНІВ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

У статті розглянуто 320 базових сем, виокремлених у лексичних значеннях україномовних аксіономенів з різним ступенем полісемії. Проаналізована частота вживаності моно- та поліфункціональних сем, а також їх системні відношення дозволили весь семний склад поділити на одинадцять підмножин, на яких базується структура аксіономенного лексико-семантичного поля в сучасній українській мові.

Ключові слова: аксіономен, семантичний аналіз, лексичне значення, сема.

В статье рассмотрены 320 базовых сем, выведенных из лексических значений украиноязычных аксиоменов с разной степенью полисемии. Проанализированная частота употребления моно- и полифункциональных сем, а также их системные отношения позволили весь семный состав разделить на одиннадцать комплексов, на которых базируется структура аксиономенного лексико-семантического поля в современном украинском языке.

Ключевые слова: аксиономен, семантический анализ, лексическое значение, сема.

The article deals with the 320 basic semes generalized from the Ukrainian axionomens' lexical meanings. Usage of mono- and polyfunctional semes rate as well as their system relationships have been analyzed. The composition of all semes has been divided into 11 complexes formed the structure of lexico-semantic field of axionomens with different degree of polysemy in the modern Ukrainian language.

Key words: axionomen, semantic analysis, lexical meaning, seme.

Постановка проблеми. Розвиток вітчизняної лексикографії привів до всебічного визнання ідеї системності та обґрунтування теоретико-методологічних питань, пов'язаних з описом мови через мову, в якому закладені підвалини формалізованого аналізу лексичної семантики мовних явищ (праці Н. О. Герцовської, Н. В. Іваненко, А. А. Лучик, М. М. Пешак, М. П. Фабіан, Г. М. Ярун та інших). Саме такий опис дозволяє вивести дослідження, які ставлять своєю метою вивчення окремих лексико-семантичних структур мовних картин світу, на рівень сучасності й актуальності, виявити через мову ціннісні парадигми соціумів.

Аналіз останніх досліджень. В низці статей, присвячених дослідженню мовної об'єктивації аксіологічних категорій духовної культури українського народу, яка репрезентована філософсько-світоглядними, науковими, громадсько-політичними, соціальними, моральними, релігійними, правовими та естетичними цінностями [1; 2; 3], викладено результати авторського наукового дослідження семантичних співвідношень 157 аксіономенів¹ із застосуванням матричного методу, які характеризуються 749 лексичними значеннями: від аксіономенів з найвищим (18-10 значень) і середнім ступенем полісемії (9-2 значень) до моносемічних. Однак, розв'язанню питання про встановлення лексико-семантичних засобів реалізації системи цінностей в українській мові сприяє також з'ясування характеру семного складу аксіосфери в досліджуваній мові.

Метою пропонованої статті є аналіз кількісних та якісних особливостей семного масиву лексичних значень аксіономенів, які кваліфікуються як ціннісно-обумовлені реєстрові одиниці лексикографічних джерел тлумачного характеру [4].

Виклад основного матеріалу дослідження. Семний склад іменників на позначення духовно-культурних цінностей в українській літературній мові налічує 320 тлумачень. За кількісним критерієм весь масив значень ділиться на одинадцять підмножин залежно від частоти вживання сем, виокремлених у лексичних значеннях слів з різним ступенем полісемії.

Перша підмножина містить двадцять одну найуживанішу базову генералізовану сему (ГС)², характеризуючи людську постать як носія певних соціальних та особистих рис, ознак – «люди(на), особи(a)» (ГС групує слова *честь, розум, слава, щастя, мир, любов, душа, мрія, врода, гордість, талант, совість, людина, побратимство, довершеність, надія, дипломатія, дружба, симпатія, авторитет*), обставини або умови, в яких перебуває, існує людина відповідно до інтересів, бажань, мрій: «стан» (*життя, порядок, дух, розум, щастя, доля, правда, блаженство, здоров'я, безпека, статус*), «добро, щастя» (*щастя, добро, блаженство, благодать, благо, благополуччя, користь*), її душевну організацію: «психіка, психічний склад» (*воля, природа, дух, розум, душа, свідомість, ментальність*), «спокій» (*мир, повага, злагода, благодать, благополуччя, терпіння*), чесноти: «позитивна риса, якість» (*честь, достоїнство, мужність, довершеність, благородство, добродішність, гідність*), «втілення чесності, порядності» (*совість, благородство, добродішність, чесність, порядність*), характер поведіння – «ставлення» (*любов, повага, справедливість, благоговіння, співчуття, побратимство, чуйність, гуманізм, раціоналізм, уважність, доброта, щирість, чесність, милосердя*), емоційну настроєність – «почуття прихильності, доброзичливості» (*любов, благоговіння, співчуття, симпатія, уважність, доброта*), взаємини між людьми: «стосунки, відносини» (*любов, справедливість, побратимство, злагода, дипломатія, дружба, щирість*), «згода, несперечливість» через взаєморозуміння, однотайність, позитивну відповідь (*воля, мир, добро, злагода, консенсус*), «зовнішній вияв поваги» як вираження почуття шани (*честь, любов, повага, благоговіння, достоїнство*), «влада, керівництво» (*воля, право, закон, держава, демократія*), особливості прояву признання, яке має «загально визнане значення» (*честь, слава, талант, гуманізм, авторитет*), сфери людської діяльності та її показники: «вид, галузь, сфера діяльності» (*культура, праця, наука, творчість, мистецтво*), «добрі вчинки, наслідки, результати» (*добро, справедливість, успіх, удача, користь*).

В українському лексико-семантичному класі мовних засобів вираження аксіологічного знання розрізняємо ГС за типами їхньої функціональності: багатофункціональні, однофункціональні та семи комбінованого характеру. До багатофункціональних, крім уже вказаних найуживаніших базових, також відносяться ГС «у виразах», «в науці», «те(ті), що(чим)...», «у релігійних уявленнях», «вигук», що входять до складу першої підмножини. Об'єднуючою ознакою тридцяти чотирьох полісемічних аксіономенів *життя, порядок, воля, природа, честь, дух, право, час, розум, слава, мова, щастя, мир, культура, закон, добро, доля, правда, істина, душа, пам'ять, простір, логіка, віра, блаженство, наука, ініціатива,*

¹ Аксіономен (від грецького ἀξία – «цінність») і латинського – *poenem* – «ім'я, назва») є робочим терміном, впровадженим у науковий обіг автором статті для позначення найменування цінності.

² Генералізована сема (*термін наш – Т. Сорока*) – це семантично-похідна ознака, яка має скорочено-узагальнений зміст, що виводиться логічним шляхом з вихідної семіми.

мудрість, совість, творчість, Бог, толерантність, здоров'я, безпека є їх сполучуваність з іншими частинами мови, на основі якої утворено вирази (ГС «у виразах») набувають специфічних додаткових відтінків, які відповідають тим ГС, що входять до складу семантичної структури інших аксіономенів. Поліфункціональна ГС «в науці» не лише розкриває семантику аксіономенів *право, мова, логіка, історія* як окремих галузей знань, а й актуалізує термінологічну сутність наукових категорій, наприклад: *життя, порядок, воля, природа, дух, час, культура, добро, свобода, правда, істина, простір, свідомість, аскетизм, людина, мораль, толерантність, гуманізм, раціоналізм, рівність, знання, плюралізм, професіоналізм*. Багатофункціональну ГС «те(ті), що(чим)...» знаходимо у формулах тлумачення українських полісемантичних слів на позначення цінностей: *життя, честь, щастя, культура, пам'ять, мрія, наука, гордість, творчість, надія, обов'язок*. Ця ГС, персоніфікуючи одні аксіономени й опредмечуючи інші, наділяє їх характеристикою певного місця або середовища, передає позитивні почуття й вказує на призначення в житті людини. По сім лексичних значень аксіономенів характеризують багатофункціональні ГС «у релігійних уявленнях» (*дух, душа, віра, блаженство, аскетизм, Бог, благодать*) та «вишук» (*слава, щастя, доля, віра, Бог, людина, здоров'я*). Перша ГС вживається для розкриття значущості образів або явищ, відображених в православно-релігійній етносвідомості народу, а друга – передає певне почуття, що продукується відповідним аксіономеном як дискурсивною одиницею скороченого сталого виразу через його реалізацію в різних синтаксичних типах мовленнєвих висловлювань.

Другу підмножину складають дев'ятнадцять ГС, кожна з яких об'єднує по чотири аксіономени, вказуючи на об'єктивно існуючу дійсність: «форма матерії» (*життя, природа, час, простір*), «дійсність, реальність» (*життя, доля, правда, істина*), спосіб існування відповідно до встановлених суспільством правил, законів: «правильність» (*порядок, правда, істина, логіка*), «норми поведінки» (*порядок, право, закон, мораль*), «дозвіл, зняття заборони» (*воля, право, добро, свобода*), «свобода, незалежність» (*воля, свобода, суверенітет, незалежність*), «правове становище» (*свобода, рівність, суверенітет, статус*), здатність людини здійснювати, виконувати, робити що-небудь, поводити себе певним чином: «рішучість» (*воля, повага, мужність, сміливість*), «репутація, авторитет» (*честь, слава, повага, авторитет*), «почуття поваги» (*честь, любов, повага, благоговіння*), «мислення, усвідомлення» (*дух, розум, пам'ять, свідомість*), «почуття задоволення» (*щастя, добро, блаженство, гордість*), «діяльність людини» (*праця, творчість, дипломатія, мистецтво*), істинний сенс – «суть, сутність, зміст» (*природа, дух, розум, душа*), заможність – «добробут, достаток» (*щастя, благодать, благо, благополуччя*), шлях розвитку – «напрямок» (*дух, доля, наука, раціоналізм*), ступінь досягнення, якості: «рівень пізнання» (*розум, освіта, мудрість, знання*), «ступінь досконалості» (*культура, довершеність, благородство, майстерність*), спільність переконань, уявлень, суджень, міркувань – «сукупність поглядів» (*логіка, свідомість, солідарність, плюралізм*).

Третю підмножину утворюють чотирнадцять ГС, що передають наявність кого-, чого-небудь у дійсності: «буття, існування» (*життя, природа, свобода*), «сукупність явищ» (*життя, природа, врода*), «світ» (*природа, мир, душа*), процес, перехід в інший стан: «рух, дія» (*життя, праця, вітальність*), «прояв фізичних, духовних сил» (*життя, праця, вітальність*), «розвиток» (*життя, історія, прогрес*), «послідовність, черговість» (*порядок, час, історія*), «прагнення до мети» (*воля, мрія, цілеспрямованість*), норми, принципи: «чинні закони, правила» (*порядок, право, закон*), «звичай, обряд» (*порядок, закон, побратимство*), «державний, суспільний устрій» (*порядок, демократія, державність*), «відсутність обмежень, перешкод» (*воля, простір, свобода*), внутрішній зміст: «норов, вдача, характер» (*природа, дух, стиль*), «бадьорість» (*життя, чуйність, оптимізм*).

У четвертій підмножині виділяються п'ятнадцять ГС, що служать для розкриття визначних рис людини: «визнання» (*честь, слава, успіх*), «на честь» (*честь, пам'ять, достоїнство*), «гідність» (*честь, гордість, достоїнство*), її світогляд: «моральні принципи, переконання» (*честь, совість, мораль*), «інтерес(и)» (*право, любов, успіх*), «моральний ідеал, справедливість» (*правда, істина, справедливість*), кількості, вимірювання: «у множині» (*право, Бог, обов'язок*), «міра» (*час, доля, талан*), причинно-наслідкових відносин: «угода, договір» (*право, мир, згода*), «зміна(ни) в дійсності» (*час, історія, прогрес*), «закономірність» (*закон, логіка, історія*), життєвого прогресу: «доля, талан» (*щастя, доля, удача*), «творча знахідка, досягнення» (*щастя, успіх, удача*), фактичності: «у програмуванні» (*мова, істина, пам'ять*), «достовірні відомості» (*правда, істина, знання*).

П'ята підмножина містить тринадцять ГС на позначення зовнішніх ознак, що справляють приємне враження: «ознака гарного, прекрасного» (*врода, краса, грація*), «приваблива зовнішність» (*врода, краса, грація*), «краса, художність, вродливість» (*врода, краса, естетичність*), духовного стану: «упевненість» (*віра, надія, оптимізм*), «православна віра, православ'я» (*віра, благочестя, православність*), «віра в Бога» (*віра, благочестя, релігійність*), досвідченості людини: «настанови, поради» (*наука, ініціатива, мораль*), «умілість, вправність» (*талант, майстерність, мистецтво*), рис її характеру – «витримка, холонокровність» (*мужність, терпіння, самовладання*), доброзичливого ставлення до інших – «увага» (*чуйність, уважність, опікування*), суспільної оцінки людських якостей: «солідність, серйозність» (*повага, авторитет, відповідальність*), «висока якість, довершеність» (*довершеність, благородство, майстерність*), «спільна відповідальність» (*соборність, солідарність, відповідальність*).

Шоста підмножина характеризується двадцять однією ГС, актуалізуючи форму, спосіб та період існування: «усе живе, що оточує» (*життя, мир*), «рослина(ни)» (*природа, культура*), «перебування не в неволі» (*воля, свобода*), «привілля» (*воля, простір*), «дозвілля» (*час, свобода*), «період часу, вік, літа» (*життя, час*), характер дій та спосіб їхнього виконання: «злагодженость, організованість» (*порядок, гармонія*), «бажання, хотіння» (*воля, мрія*), «поведінка тварин, птахів, комах» (*природа, розум*), «сприйняття, розуміння навколишнього» (*розум, свідомість*), «захист, охорона інтересів» (*право, опікування*), «спосіб виконання, метод здійснення» (*порядок, стиль*), «дотримання вимог дисципліни» (*порядок, дисциплінованість*), «наказ, вимога, розпорядження» (*воля, закон*), «манера словесного викладу» (*мова, стиль*), властивості людини: «фізичні особливості людини» (*природа, врода*), «природжені властивості, нахили» (*природа, таланти*), «добре ім'я» (*честь, слава*), «невинність, цнотливість» (*честь, доброчесність*), «розсудливість» (*розум, раціоналізм*), «інтелект, розумові здібності» (*розум, ментальність*).

До складу сьомої підмножини входять вісімнадцять ГС, серед яких «переносне, іронічне значення» розкриває семантику іменників *закон* й *добро*, що вживаються у жаргівливих розмовних виразах; а «перебіг подій, збіг обставин», що не залежать від бажання, волі людини, характеризує лексичне значення слів *доля* й *удача*. Спільні ГС «навчання», «сукупність знань» містяться у семантиці синонімічно зв'язаних лексичних одиниць *наука* й *освіта*. Сутність територіальної цілісності з точки зору обмеженого простору й індивідуальної власності еспліктується ГС «країна» та «маєток, помістя, володіння» як структурними компонентами змісту семантично близьких аксіономенів *державна* й *батьківщина*. Психічні відчуття людини, її стан та ставлення до інших у досліджуваній підмножині представлені ГС «думка(и), відчуття»

(*мрія, свідомість*), «самоповага» (*гордість, достоїнство*), «життєрадісність» (*щастя, оптимізм*), «самостійність» (*ініціатива, суверенітет*), «глибока приязнь» (*любов, благоговіння*), «довіра» (*віра, легітимність*). Інші досліджувані ГС вживаються для специфікації рівня освіти, знань – «освіченість» (*культура, освіта*), результату творчої діяльності людини – «твір (твори), витвір» (*праця, мрія*), справжності, явності – «правдивість» (*правда, істина*), тези, викладу власних думок, поглядів – «положення, твердження, судження» (*істина, логіка*), зовнішніх властивостей – «зовнішні ознаки, риси» (*врода, стиль*), інституцій – «система закладів, установ» (*освіта, правосуддя*).

Восьма підмножина двадцяти ГС стосується релігійних поглядів, переконань людини: «побожність, набожність» (*благоговіння, благочестя*), «додержання приписів релігії» (*аскетизм, благочестя*), її чеснот: «чуливість» (*співчуття, чуйність*), «хорообрість, відвага» (*мужність, сміливість*), «людинолюбство» (*гуманізм, людяність*), «самопожертва» (*альтруїзм, самовіданність*), «старанність, сумлінність» (*ретельність, старанність*), «працелюбність» (*працьовитість, трудолюбство*), пристойного поведіння, обходження з ким-небудь: «вияв жалості» (*співчуття, милосердя*), «підтримка, схвалення» (*співчуття, солідарність*), «турбота» (*уважність, турботливість*), «гарні манери» (*вихованість, пристойність*), «володіння своїми почуттями» (*вихованість, самовладання*), «безкорисливе піклування, нагляд» (*опікування, альтруїзм*), міжособистісних відносин, взаємин: «погодженість, гармонія» (*гармонія, злагода*), «справедливий суд» (*справедливість, правосуддя*), «братство» (*побратимство, дружба*), а також вказує на вродливу дівчину або жінку – «красуня» (*краса, грація*), те, що дає добрі наслідки в чому-небудь, зиск – «матеріальна вигода» (*благо, користь*) та ступінь підготовленості до виконання справ – «поінформованість, обізнаність» (*знання, компетентність*).

Дев'ять підмножин однофункціональних ГС характеризуються шістдесят дев'ятьма найменуваннями, які розкривають семантику вісімнадцяти-десятизначних аксіономів: «все пережите, зроблене», «біографія», «жива істота», «щось дороге, необхідне, важливе» (*життя*); «чистота», «розташування, розміщення», «режим життя», «упорядкованість, лад», «шикування війська, підрозділів» (*порядок*); «особисте життя вдома», «звільнення від кріпацтва» (*воля*); «навколишнє середовище», «місцевість» (*природа*); «дихання», «повітря», «запах», «аромат» (*дух*); «законодавство», «підстава, можливість», «перевага, привілей» (*право*); «тривалість», «класицистична єдність», «проміжок, відрізок», «епоха», «сприятливий, потрібний момент» (*час*); «інстинкт», «доцільність» (*розум*); «відомість», «бойовий поклик, ура», «героїчні подвиги», «чутка, звістка», «поговор, пересуди», «безчестя, ганьба» (*слава*); «здатність говорити, висловлюватися», «знакова система», «мовлення», «чий-небудь слова, вислови», «розмова, бесіда», «звуки розмови», «публічний виступ, промова», «засіб спілкування» (*мова*); «зовнішній вияв задоволення» (*щастя*); «відсутність вороженечі, боротьби», «мирна праця», «земля», «громада, народ», «світське, мирське життя» (*мир*); «кохання», «інтимність», «внутрішній, духовний потяг», «пристрасть» (*любов*); «матеріальні, духовні цінності», «рівень розвитку суспільства», «культування», «мікроорганізми» (*культура*); «основне положення науки», «що-небудь неминуче, незаперечне», «релігійні догми» (*закон*); «благо», «майно» (*добро*); «умови життя», «майбутнє» (*доля*); «легкість», «простота, невимушеність» (*свобода*); «уособлення суспільних класів», «трудова процес фахівця», «труд, робота, служба», «матеріалізований результат роботи», «функціонування машин, механізмів» (*праця*).

Десяту підмножину утворюють сімдесят п'ять однофункціональних ГС, які містяться у лексичних значеннях мовних одиниць із середнім ступенем полісемії (дев'яти-двозначні аксіономи): «порядок» (*правда*); «напхнення, енергія», «центральна фігура», «заглибина» (*душа*); «враження», «загадка, спогад», «запас інформації», «запам'ятовуючий пристрій» (*пам'ять*); «фантазія», «привид, примара», «щось нереальне, нездійсненне» (*мрія*); «тривимірна протяжність», «великий обшир, просторін», «площа» (*простір*); «тип елементної бази», «міркування, умовиводи» (*логіка*); «грошовий штраф» (*віра*); «притомність», «знайомство» (*свідомість*); «події минулого», «повідання, розповідь», «пригода, випадок, факт» (*історія*); «гарні краєвиди» (*врода*); «велика насолода», «раювання» (*блаженство*); «почин», «провідна роль», «висування нових ідей», «заповзятливість» (*ініціатива*); «надмірно висока думка про себе», «зневага до інших» (*гордість*); «навчально-виховні заходи», «письменність, грамотність» (*освіта*); «жанр», «літочислення», «палічка для писання» (*стиль*); «узагальнення», «досвід», «що-небудь складне, трудне» (*мудрість*); «стриманість», «відмовлення від життєвих благ», «відлюдництво», (*аскетизм*); «хист, обдаровання» (*талант*); «почуття жалю» (*співчуття*); «титул, чин, звання» (*достоїнство*); «зможність», «зрілість» (*мужність*); «міцність», «символ», «апарат влади» (*державна*); «оздоба, прикраса», «слава» (*краса*); «співзвуччя», «частина теорії музики», «милослівність», «музичний інструмент» (*гармонія*); «сумління» (*совість*); «здатність творити, бути творцем» (*творчість*); «змілець, володар» (*Бог*); «кожний індивід», «постать» (*людина*); «повалений висновок» (*мораль*); «живидке реагування» (*чуйність*); «належність до дворянського роду» (*благородство*); «перемога» (*успіх*); «спадщина», «вітчизна», «місце зародження, походження» (*батьківщина*); «поблажливість» (*толерантність*); «самопочуття» (*здоров'я*); «духовне збагачення», «єдність території» (*соборність*); «рівноправність» (*рівність*); «сподівання» (*надія*); «тонкий розрахунок, хитрування» (*дипломатія*); «товариш молодого» (*дружба*); «теплі, ніжні почуття», «уподобання» (*симпатія*); «привітність», «ласка» (*доброта*); «дари природи» (*благо*); «художнє відображення дійсності» (*мистецтво*); «витонченість» (*грація*); «юстиція», «судочинство» (*правосуддя*); «криси, властиві святому», «святиня» (*святість*); «частування», «гостинне приймання» (*гостинність*); «помилування» (*милосердя*); «пристойна поведінка» (*пристойність*); «страждання» (*терпіння*); «життєздатність» (*вітальність*); «поліпшення, удосконалення» (*прогрес*); «обов'язок» (*відповідальність*); «оволодіння основами, глибинами професії» (*професіоналізм*); «зберігання значення параметрів» (*надійність*); «гарантія від посягань» (*недоторканість*); «громадська вага» (*гідність*); «законність» (*легітимність*); «почуття подяки», «готовність віддячити» (*вдячність*); «основний закон держави», «будова організму» (*конституція*); «любов до Батьківщини, народу», «відданість» (*патріотизм*).

Дві однофункціональні ГС, що входять до складу лексичних значень моносемічних слів на позначення духовно-культурних цінностей українського народу, формують одинадцять підмножин: «громадянські права, обов'язки» (*громадянськість*); «колективна співпраця» (*колективізм*).

Окремо в роботі виділяємо ГС комбінованої функціональності, до яких відносимо «властивість/якість за значенням» та «абстрактний іменник до...».

ГС «властивість/якість за значенням» об'єднує як багатозначні іменники *мудрість, справедливість, толерантність, добродієність, майстерність, соборність, щирість, чесність, сміливість, вихованість, святість, гостинність, порядність, дисциплінованість, турботливість, компетентність, ретельність, старанність, працьовитість*, так і однозначні аксіономи *ввічливість, вірність, гречність, інтелігентність, лагідність, підприємливість, поміркованість, смиренність, стриманість, цивілізованість, щедрість*.

ГС «абстрактний іменник до відповідного прикметника» зустрічається у лексичних значеннях п'ятнадцяти аксіономів, зокрема в словах із середнім ступенем полісемії *незалежність, людяність, надійність, недоторканність, при-*

стойність, рівність, довершеність вона займає перше місце в переліку лексичних значень, а в моносемантах *акуратність, духовність, лояльність, наполегливість, неупередженість, об'єктивність, родинність, унітарність* виступає єдиним конституюнтом їхньої семантичної структури.

Висновки дослідження. Провівши кількісний та якісний аналізи семного складу аксіономенів у сучасній українській мові, спостерігаємо, що 320 ГС у складі лексичних значень аксіономенів сучасної української мови передають риси характеру, внутрішній світ суб'єкта пізнання, відносини з іншими членами суспільства, фактичність, духовний стан, інституціональні чинники, форми буття.

Досліджувані одинадцять підмножин багатofункціональних, однофункціональних та ГС комбінованого характеру являють собою комплекси, на яких базується структура ціннісної картини світу українського народу.

Перспективи подальших розвідок ми вбачаємо в поглибленому вивченні ціннісних парадигм англійського та французького мовних соціумів, досліджуючи багатозначну та моносемічну структуру аксіономенів.

Література:

1. Сорока Т. В. Семантичні особливості аксіологічних категорій / Т. В. Сорока // Теоретические и прикладные проблемы русской филологии: научно-методический сборник. – Вып. XXI. / отв. ред. В. А. Глушенко. – Славянск : СГПУ, 2011. – С. 74–82.
2. Сорока Т. В. Семантичні особливості аксіономенів із середнім ступенем полісемії (на матеріалі сучасної української мови) / Т. В. Сорока // Теоретические и прикладные проблемы русской филологии : научно-методич. сб. / отв. ред. В. А. Глушенко; отв. за вып. В. М. Калинин. – Славянск : Предприниматель Маторин Б. И., 2012. – Вып. XXIII. – С. 106–111.
3. Сорока Т. В. Семантична структура багатозначних аксіономенів сучасної української мови / Т. В. Сорока // Вісник Донбаського державного педагогічного університету. Серія : Філологічні науки : збірник наукових праць / [за заг. ред. проф. В. А. Глушенка]. – Слов'янськ: ДДПУ, 2013. – Вип. 1. – С. 43–51.
4. Словник української мови – СУМ : у 11-ти т. / [І. К. Білодід та ін.]. – К. : Наукова думка, 1970 – 1980. – Т. 1–11.

УДК 81'373.7:811.161.2:811.112.2:811.111

О. Г. Сошко,

Академія муніципального управління, м. Київ

СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОБРАЗНИХ ПОРІВНЯНЬ ІЗ ЗООМОРФНИМ КОМПОНЕНТОМ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЕМОЦІЙНИХ ХАРАКТЕРИСТИК ЛЮДИНИ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ, НІМЕЦЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ)

У статті проаналізовано спільну та відмінну мотивацію формування фразеологічного значення та лінгвокультурні особливості образних порівнянь із зооморфним компонентом на позначення емоційних характеристик людини в українській, німецькій та англійській мовах.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, компаратив/образне порівняння, зооморфний компонент, семантична структура, структурно-семантичний аналіз.

В статье проанализирована общая и различная мотивация формирования фразеологического значения, а также лингвокультурные особенности образных сравнений с зооморфным компонентом, означающих эмоциональные характеристики человека в украинском, немецком и английском языках.

Ключевые слова: фразеологическая единица, компаратив/образное сравнение, зооморфный компонент, семантическая структура, структурно-семантический анализ.

The article is focused on the semantic peculiarities of comparative phraseological units with zoomorphic component denoting emotional characteristics in English, German and Ukrainian. Common and different motivations of comparative phraseological meaning formation and their respective linguocultural peculiarities are analysed.

Key words: comparative phraseological unit, phraseological simile, zoomorphic component, semantic structure, structural-semantic analysis.

Зооморфна компаративна фразеологія – це одна з найпоширеніших та стародавніх форм мовної номінації. Фразеологічний образ формується на основі уявлень людини про ту чи іншу тварину, причому назва тварини послідовно пов'язується як з об'єктом, що володіє певними властивостями, так і з його символічним значенням.

Проблеми фразеологічної семантики, а також питання структури і семантики компонента у складі компаративного фразеологізму, вивчалися вітчизняними мовознавцями на матеріалі різних мов [1; 4; 6; 8 та ін.].

Дана розвідка на матеріалі української, німецької й англійської мов досліджує образне порівняння із зооморфним компонентом у складі фразеологічних одиниць, які позначають емоційні характеристики людини.

Об'єктом нашого дослідження виступають українські, німецькі та англійські образні порівняння, які позначають емоційні риси людини та містять у своєму складі зооморфний компонент. **Предметом** дослідження є структурно-семантичні особливості цих одиниць.

Мета статті полягає у визначенні семантичних особливостей компаративних фразеологізмів із зооморфним компонентом на позначення емоційних рис людини та виявлення спільних та відмінних рис цих фразем у досліджуваних мовах.

Більшість компаративних зворотів, що позначають емоційні властивості, мають досить прозору структуру значення і є вмотивованими. Основою порівняння можуть виступати **зооморфні назви**. Внаслідок своєї міфологізації на ранніх стадіях розвитку людства, тварини протягом довгого часу слугували наочною парадигмою, відношення між елементами якої могли використовуватися в ролі певної моделі життя людського суспільства й природи взагалі. При цьому окремі елементи зооморфного коду мають постійно закріплені за ними смисли і набували здатність виступати класифікаторами, які умовно-символічно передають певну ситуацію або характеристику [5, с. 440-441]. Слід зазначити, що образи одних тварин часто входять до складу компаративних зворотів всіх досліджуваних мов, а інші зустрічаються рідше або на матеріалі окремої мови.

Зооморфізм укр. *собака* у складі цих зворотів виражає широкий спектр емоційних властивостей. Деякі з них вживаються в іронічному значенні: *відважений як пес за плотом* «про боягузливую людину» [ССНП, с. 113], *веселий як цуцик на прив'язі* «дуже сумний» [тж., с. 160], ірон. *любить як собака палицю (редьку, цибулю)* «уживається для повного заперечення змісту зазначеного слова; зовсім не любити» [СФУМ, с. 674]. Значення деяких фразем обумовлюється поведінкою цієї тварини за певних обставин: *радіти мов собака, який зірвався з ціну* «дуже, нестримно» [тж., с. 673], *боятися як (мов) скаженого (скаженої) собаки* «дуже боятися» [СФУМ, с. 674].